

ΤΟ-ΒΗΜΑ ΝΕΕΣ ΕΠΟΧΕΣ

www.tovima.gr/opinions/

Ι Δ Ε Ε Σ Ι Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α Ι Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Ε Σ

ΠΑΣΟΚ: ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Οι αλλαγές που επέφερε στο πολιτικό σύστημα της Μεταπολίτευσης, η πορεία προς την εξουσία, η κυβερνητική θητεία και τα ερωτήματα για το μέλλον του



Προεκλογική συγκέντρωση του ΠαΣοΚ στην Πάτρα με ομιλητή τον Ανδρέα Παπανδρέου



Nikos Mouzélis

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το ΠαΣοΚ, το πρώτο αστικό, μαζικά οργανωμένο κόμμα στη χώρα μας, διαμόρφωσε καθοριστικά τη δομή και λειτουργία του ελληνικού μεταπολιτευτικού συστήματος. Θα εξετάσω με συντομία μερικές πλευρές των μετασχηματισμών που το ΠαΣοΚ επέφερε.

Ξεκινάω με μια σύγκριση. Στον

Μεσοπόλεμο ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποδυνάμωσε τον «παλαιοκομματισμό» του 19ου αιώνα – ένα σύστημα καθαρά ολιγαρχικό. Ενα σύστημα όπου η πλειοψηφία, παρ' όλη την καθολική ψήφο για άνδρες, ήταν εκτός της ενεργού συμμετοχής στο πολιτικό γίγνεσθαι. Όσο για τα κόμματα, ήταν λέσχες προυχόντων που ενεργοποιούνταν μόνο κατά τη διάρκεια των εκλογών. Στη βενιζελική περίοδο τα λεγόμενα τζάκια έχασαν την παντοδυναμία τους, καθώς νέα άτομα εισήλθαν δυναμικά στην πολιτική αρένα. Επιπλέον ο Βενιζέλος προσπάθησε να αλλάξει τα πελατειακά χαρακτηριστικά των κομμάτων μετατρέποντάς τα σε κόμματα δυτικού τύπου. Απέτυχε βέβαια λόγω της

λυσσαλέας αντίδρασης των τοπικών κομματαρχών που ο Βενιζέλος δεν μπορούσε εύκολα να ελέγξει.

Στη συνέχεια ο Ανδρέας Παπανδρέου έκανε τη δεύτερη ριζική τομή στο σχετικά κλειστό μεταπολεμικό κομματικό σύστημα. Δημιούργησε το πρώτο μαζικό αστικό κόμμα στην πολιτική ιστορία του τόπου. Με τη μαζική κινητοποίηση του ανδρείσμου, τα λαϊκά στρώματα εισήλθαν ενεργά, για πρώτη φορά, στον πολιτικό στίβο, καθώς νέοι πολιτικοί (κυρίως, αλλά όχι μόνο, άτομα που συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα εναντίον της χούντας) άρχισαν να παίζουν σημαντικό ρόλο.

Η πιο θετική πλευρά της παραπάνω μαζικής ένταξης ήταν, ως γνωστόν, η κατάργηση του διαχωρισμού μετα-

ξύ πρώτης και δεύτερης κατηγορίας πολιτών (δηλαδή μεταξύ των νικητών και των ηττημένων του Εμφυλίου). Η ενταξιακή διαδικασία ξεκίνησε από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή αλλά ολοκληρώθηκε με πολύ πιο καθολικό τρόπο από τον αρχηγό του ΠαΣοΚ. Το κομμουνιστικό κόμμα νομιμοποιήθηκε πλήρως, ο έλεγχος των αντιφρονούντων από το αντικομμουνιστικό κράτος αμβλύθηκε, τα πιστοποιητικά νομιμοφροσύνης εξέπεσαν και μια, σχετική βέβαια, ισονομία των πολιτών επιτεύχθηκε. Ετσι και το άνοιγμα του πολιτικού συστήματος και η κατάργηση των πολιτικών διακρίσεων ενδυνάμωσαν σημαντικά τον ελληνικό δημοκρατικό κοινοβουλευτισμό.

Συνέχεια στη σελ. 2

Κρίσιμα και εκκρεμή ερωτήματα

Ποιο το περιεχόμενο και τα όρια της αδιαμφισβήτητης συμβολής του ΠαΣοΚ σε σημαντικές δημοκρατικές, φιλελεύθερες και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις; Πώς μετασχηματίστηκε σε «κόμμα του κράτους»;

Σελ. 4

ΣΠΥΡΟΣ ΔΡΑΪΝΑΣ

«Ο Ανδρέας παρέμεινε ένα αίνιγμα ακόμη και για τον ίδιο»

Ο ελληνοαμερικανός ιστορικός θεωρεί ότι ένας άνθρωπος, όσο χαρισματικός κι αν είναι, πρέπει να κρίνεται και με τα μέτρα της εποχής του

Σελ. 7

Λαϊκές προσδοκίες και διαψεύσεις

Ποιες ήταν οι πολιτισμικές και κοινωνικές διεργασίες που επέτρεψαν την ταύτιση μεταξύ ΠαΣοΚ και ιστορικής εξέλιξης στο συλλογικό μας φαντασιακό;

Σελ. 6

ΓΡΑΦΟΥΝ:

Ανδρέας Πανταζόπουλος

Γιώργος Γιατρομανωλάκης

Αλέξης Καλοκαιρινός

Χαρίδημος Τσοίκας

Μιχάλης Σπουρδαλάκης

Ιωάννα Λαλιώτου

Θεόδωρος Πάγκαλος

Δ. Ν. Μαρωνίτης

Θεόδωρος Παπαγγέλis



Στη ζωή, δεν είναι όλα φτιαγμένα στα μέτρα σου.

Στην Προθεσμιακή σου Κατάθεση όμως, είναι.

Γιατί τη Νέα Προθεσμιακή Κατάθεση «Στα Μέτρα Σου» τη διαμορφώνεις όπως πραγματικά εσύ θέλεις. Διάλεξε, εκτός από το ποσό και τη διάρκεια, πότε θα παίρνεις τους τόκους σου, αν θέλεις να αυξομειώνεις το κεφάλαιό σου και αν θα έχεις τα χρήματά σου ελεύθερα. Και όλα αυτά, με υψηλές αποδόσεις.

Μάθε περισσότερα και σχεδίασε σήμερα την πιο εξατομικευμένη προθεσμιακή κατάθεση που έγινε ποτέ.

Τ. 18 2 18, www.piraeusbank.gr

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ



Σε αναζήτηση ταυτότητας και πολιτικής συνεργασιών



Αλέξης Καλοκαιρινός

Υπό άλλες συνθήκες, η επέτειος των 40 χρόνων για ένα κόμμα εξουσίας θα έδινε την ευκαιρία λαμπρών τελετών. Θα ήταν μια ευκαιρία να επιδειχθεί το αγέρωχο ύφος των κυβερνητικών στελεχών του, εκείνο το αξέχαστο μείγμα αλαζονείας και λαϊκότητας. Σήμερα το ΠΑΣΟΚ είναι κυβερνητικό κόμμα αλλά δεν είναι κόμμα εξουσίας. Εκεί συνοψίζεται το πρόβλημά του. Εκεί συμποκνώνεται και η μετακίνηση του ύψους: η αλαζονεία δεν έχει εκλείψει αλλά ανακατεύεται με το παράπονο. Σύμφωνα με το επίσημο αφήγημα, το κόμμα έγινε παρανόμιον για τη σωτηρία της χώρας. Αλλά κανείς δεν ελπίζει πραγματικά ότι οι πολίτες θα συγκινηθούν πολιτικά από την ηθική δοκιμασία των στελεχών, όσων ασκούν κυβερνητική πολιτική και όσων βρέθηκαν στο εξωκοινοβουλευτικό ημίφως.

Η αποτίμηση της συμβολής του ΠΑΣΟΚ στη μεταπολιτευτική ιστορία της Ελλάδας μπορεί να δώσει έρεισμα στο αίσθημα μιας ιστορικής αδικίας. Αλλά η αποτίμηση της Μεταπολίτευσης συνολικά σκιάζεται από τα χρόνια της κρίσης και τη διάρρηξη του περιφημού άλλοτε

είναι πολλά. Μάλλον όμως είναι πολλά για το ΠΑΣΟΚ. Οι ιστορικές απομιμήσεις είναι από μόνες τους ενδιαφέρουσες αλλά το ζήτημα είναι η πολιτική τους λειτουργικότητα. Σε αυτή την εργαλειολογική το ΠΑΣΟΚ προτάσσει πλέον τον στόχο της ανασύνθεσης της «Δημοκρατικής Προοδευτικής Παράταξης». Το πολιτικό ζήτημα αφορά τους όρους με τους οποίους θα ανακτηθεί η πολιτική ηγεμονία. Είναι προφανές ότι χρειάζεται ένα νέο πολιτικό υποκείμενο.

Ο σχεδιασμός ενός νέου πολιτικού υποκειμένου δεν γίνεται εν κενώ. Χρειάζονται, μεταξύ άλλων, προβολές στον πολιτικό χρόνο. Με μια πρόχειρη εκτίμηση, η Κεντροαριστερά δεν πρόκειται να ανακτήσει βραχυπρόθεσμα την πολιτική ηγεμονία, δηλαδή δεν θα καταστεί σύντομα κεντρικός πόλος δυναμικής εξουσίας. Χρειάζεται, συνεπώς, μια δεύτερη εκτίμηση για την πορεία μέσα από την οποία ο πολιτικός χώρος της Κεντροαριστεράς θα διαμορφώσει ξανά μια δυναμική πλειοψηφία του εκλογικού σώματος. Η εκτίμηση αυτή πρέπει να λάβει υπόψη μια σειρά υποθέσεων και ειδικότερα ότι: (α) Μετά τις επόμενες βουλευτικές εκλογές, όποτε και αν γίνουν, την πρώτη εντολή σχηματισμού κυβέρνησης θα λάβει ο ΣΥΡΙΖΑ. (β) Κατά μεγάλη πιθανότητα, οι επόμενες βουλευτικές εκλογές θα γίνουν στις αρχές του 2015. (γ) Από τη Βουλή που θα προκύψει θα λείπουν οι Ανεξάρτητοι Έλληνες και η ΔΗΜΑΡ. (δ) Στη Βουλή που θα προκύψει θα εκπροσωπείται το Ποτάμι. Σε αυτό το σενάριο υπάρχουν οι θεωρητικές προϋποθέσεις για τον σχηματισμό κυβερνητικής πλειοψηφίας που θα αφήνει τη ΝΔ στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Το πολιτικό κλίμα στην Ελλάδα άλλαξε μετά τις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014. Οι κυβερνητικοί εταίροι δίνουν πλέον την αίσθηση ότι διαχειρίζονται μια επικείμενη πολιτική ήττα. Οι προϋποθέσεις για την έξοδο από την κρίση είναι τελειώς αβέβαιο αν θα εξασφαλισθούν τους επόμενους μήνες. Το



Ευάγγελος Βενιζέλος και Αντώνης Σαμαράς συνομιλούν μετά την ορκωμοσία των νέων υπουργών τον περασμένο Ιούνιο. Η συγκυβέρνηση με τη ΝΔ πιθανότατα δεν θα είναι η μοναδική επιλογή για το ΠΑΣΟΚ μετά τις επόμενες εκλογές

βέβαιον είναι ότι δεν συντελέστηκε η μεταρρύθμιση του κράτους ώστε να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης για την έξοδο από την κρίση και για τη μετά την κρίση περίοδο. Υπ' αυτές τις συνθήκες η καλλιέργεια ενός συστημικότερου προφίλ από τον ΣΥΡΙΖΑ σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της αναγνώρισης από

τους δανειστές της βελτίωσης της μακροοικονομικής εικόνας θα μοχλεύσει στο εσωτερικό τη μεταβίβαση της κυβερνητικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό η Κεντροαριστερά τίθεται ενώπιον κατ' εξοχήν πολιτικών ευθυνών που σχετίζονται με την ομαλή πορεία της χώρας και τη διαμόρφωση καλύτερων

συνθηκών ζωής για την ελληνική κοινωνία.

Στην παρούσα φάση το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται δέσμιο στη συγκυβέρνηση με τη ΝΔ. Όσο επιπλέον διαρκέσει αυτή η συγκυβέρνηση δεν θα μπορέσει να αναπτύξει μια δική της φωνή που να του δίνει ανοδική εκλογική δυναμική.

Συνεπώς ο ρεαλιστικός εκλογικός στόχος για το ΠΑΣΟΚ είναι η διάσωση του με ποσοστά μεταξύ των δύο τελευταίων αναμετρήσεων. Θα είναι καλό να τον πετύχει χωρίς να κάψει το χαρτί της «Δημοκρατικής Προοδευτικής Παράταξης», για την οποία δεν υπάρχουν σήμερα οι υποδομές πολιτικές προϋποθέσεις.

Ωστόσο το ΠΑΣΟΚ οφείλει να παρουσιαστεί στις επόμενες εκλογές με σαφώς οριοθετημένο κυβερνητικό πρόγραμμα, στη βάση του οποίου θα δεχθεί ή θα αρνηθεί τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση, χωρίς να αποκλείει εκ των προτέρων τη συνεργασία με όποιον λάβει την εντολή σχηματισμού της.

Είναι ταυτολογία ότι η αποκατάσταση ενός συστημικού σχήματος κυβερνητικής εναλλαγής μεταξύ Κεντροαριστεράς και Κεντροδεξιάς περνά από την προετοιμασία του κυβερνητικού διαζυγίου τους. Βεβαίως, αυτό δεν συνιστά ικανή συνθήκη για την ανάκτηση της πολιτικής ηγεμονίας από την Κεντροαριστερά, όταν μάλιστα προϋποτίθεται η έναρξη της ως ελάσσονος εταίρου σε ένα διαφορετικό κυβερνητικό σχήμα. Αλλά εδώ τίθενται όλοι ενώπιον των ευθυνών τους και πρωτίστως ο κυβερνητικός ΣΥΡΙΖΑ, που επιπλέον θα βρεθεί μπροστά στη δοκιμασία της εσωτερικής συνοχής του. Εδώ επίσης βρίσκεται τα όρια της εμβέλειας των προβλέψεων και μαζι επανέρχεται το ερώτημα για τις

αντοχές της χώρας σε περίπτωση κυβερνητικής αστάθειας. Δεν είναι προβλεπτό πώς θα ανασχηματισθεί ο χώρος της Κεντροαριστεράς σε μείζον πολιτικό υποκείμενο. Το βέβαιον είναι ότι αυτό θα συναρτηθεί με τη συρρίκνωση ή τη διάσπαση του ΣΥΡΙΖΑ.

Είναι πιθανόν ότι η χώρα θα περάσει από πολιτικούς κλυδωνισμούς. Η προληπτική φοβική αντίδραση όμως απέναντι στο μέλλον απλώς εμπεδώνει συντηρητικά αντανακλαστικά και εγκλωβίζει την Κεντροαριστερά σε μια καθοδική σπείρα. Οσοι δεν βλέπουν πέρα από τη συγκυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με τη ΝΔ αρνούνται είτε το μέλλον της Κεντροαριστεράς είτε τον ρόλο του ΠΑΣΟΚ ως συντελεστή αυτού του μέλλοντος. Πράγματι, το δεύτερο ενδεχόμενο είναι λιγότερο δραματικό από το πρώτο, αν παραμερίσουμε τη φόρτιση της Ιστορίας.

Ο κ. Αλέξης Καλοκαιρινός είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Νέοι καιροί, νέα κόμματα



Χαρίδημος Κ. Τσουκάς

www.htsoukas.com

Το ξέρουμε και από την προσωπική μας ζωή: το νήμα του χρόνου δεν το ξαναπιάνεις εκεί που το αφήνεις. Παρεμβάλλονται γεγονότα που μεταβάλλουν συναισθήματα και αντιλήψεις. Όπως μετά την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου ο άνθρωπος δεν παραμένει ίδιος, έτσι και μετά την εμπειρία της εθνικής χρεοκοπίας όλα αλλάζουν.

Τη δεκαετία του 1960 η Ενωση Κέντρου (ΕΚ) εξέφρασε τον δημοκρατικό ριζοσπαστισμό των πολιτών. Το 1974 η ΕΚ είχε ξεθωιάσει.

Το ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να αλλάξει γιατί αυτό προϋποθέτει ένα ορθολογικό πλαίσιο λειτουργίας (που δεν υπάρχει) και συνεπάγεται αλλαγή ηγετικής ομάδας

Τι είχε μεσολαβήσει; Η εμπειρία της επαπειλούμενης δικτατορίας. Δεν θα μπορούσαμε να πιάσουμε το νήμα εκεί που το αφήσαμε το 1967. Αλλάξαμε. Το 1974 το ΠΑΣΟΚ εξέφρασε τον συγχρόνως μορφοποίησε αυτή τη μεταβολή της πολιτικής συνείδησης.

Η χρεοκοπία του 2010 συνιστά ένα κολοσσιαίο γεγονός που επανορίζει τη ζωή των πολιτών. Οι αβέβαιες πολιτικές εξελίξεις (κυρίως ο κερματισμός) αντικατοπτρίζουν την τρέχουσα πολιτική αναζήτηση. Το ΠΑΣΟΚ αγωνίζεται σήμερα να επιβιώσει όπως η ΕΚ μετά τη δικτατορία. Δεν θα τα καταφέρει.

Δεν είχε μόνο την ατυχία να σκάσει η βόμβα της χρεοκοπίας στα χέρια του, αλλά η έκρηξη μεταβάλλει δραματικά το πολιτικό τοπίο και τις αντιλήψεις μας. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης (με τα καλά της και τα κακά της) είναι, εν πολλοίς, δικό του δημιούργημα. Η οικονομική καταστροφή μετατρέπεται σε υπαρξιακή κρίση: τους αστόχαστους τους κάνει νοσταλγούς του χαμένου παραδείσου (και τους στέλνει στα κόμματα που τον υπόσχονται), τους στωικούς τους κάνει να αναθεωρήσουν, ό,τι θεωρούσαν αυτονόητο (και ψάχνονται).

Η χρεοκοπία κατέδειξε οδυνηρά ότι οι κατακτήσεις της Μεταπολίτευσης είχαν χτιστεί σε σαθρό βάθος: για να έχεις βιώσιμη ευημερία χρειάζεσαι σύγχρονους θεσμούς και την αντίστοιχη ορθολογική νοοτροπία. Ο λαϊκισμός του ΠΑΣΟΚ και η αρχηγική-νεποτιστική του λειτουργία το απέτρεψαν να είναι ο «φορέας

Αλλαγής» που τόσο είχε ανάγκη η χώρα. Επί των ημερών του οι βαθείς δομές υπανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας αναπαράχθηκαν και εκλεπτύνθηκαν. Ο «σοσιαλισμός» του ΠΑΣΟΚ ελάχιστα σχέση είχε με την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία – ήταν εσωστρεφής, λαϊκιστικός, πελατειακός, κρατικιστικός. Στο μέτρο που η «φιλολαϊκή» ιδεολογία του χρησιμοποιήθηκε για την ηθική νομιμοποίηση φαύλων πρακτικών, ανέδειξε ένα νέο ανθρώπινο. Το ψηφίσαμε για να αλλάξει τη χώρα, όχι εμάς. Ανταποκρίθηκε αντιστρόφως: άλλαξε εμάς προς το χειρότερο για να μην αλλάξει τη χώρα.

Η εντυπωσιακή εκλογική πτώση του ΠΑΣΟΚ δεν αποτυπώνει συγκυριακή μειωμένη απήχηση αλλά εκφράζει την ηθικοπολιτική του χρεοκοπία. Το πιο προβληματικό ιστορικό στέλεχος του, αναπληρωτής πρωθυπουργός για ένα διάστημα, βρίσκεται σήμερα στη φυλακή για διαφθορά. Ο Τσοχατζόπουλος είναι το εμβληματικό είδος πολιτικού που ευδοκίμησε στο «πράσινο» θερμιοκίπιο. Η κοινή γνώμη το γνωρίζει. Ο κομματικός μηχανισμός το αποθέει.

Το ΠΑΣΟΚ ζει σήμερα με τις αναμνήσεις του χθες. Όπως κάθε αυτοεξυπηρετική νομενκλατούρα, η ηγετική του ομάδα πασχίζει να μη χάσει τα προνόμιά της. Αρκετοί αναστάσανε μηχανικά το φθαρμένο κομματικό ιδίωμα, ενώ άλλοι, πιο ευφάνταστα, πασχίζουν να το εκσυγχρονίσουν, ξεχνώντας όμως ότι το μήνυμά πεύθει εφόσον ταυτίζεται με το μέσον. Η γλώσσα αποκτά δραματικότητα όταν σημαίνει κάτι στην κοινή εμπειρία. Κανείς μεγαλόσχημος δεν αμφισβητεί την ιερή αγελάδα του κόμματος – τον λαϊκιστή ιδρυτή και τη δυναστεία του. Κανείς τους δεν επιδιέκει σε γενναίο και ριζοκίνδυνο αναστοχασμό για τις «αμαρτίες» του κόμματος.

Η πορεία του ΠΑΣΟΚ προς την ασημαντότητα είναι αναπόφευκτη. Η πιθανή μεταμείωσή του σε ένα άλλο πολιτικό σχήμα συνιστά οργανωτική κομποδομητική, προκειμένου να διατηρήσουν την πολιτική τους σταθερότητα οι προεστίτοι. Δεν μπορεί να προβεί σε «αλλαγή παραδείγματος» (paradigm shift) γιατί αυτό προϋποθέτει ένα ορθολογικό πλαίσιο λειτουργίας (που δεν υπάρχει) και συνεπάγεται αλλαγή ηγετικής ομάδας (αδύνατον). Η ριζοσπαστική αλλαγή του κόμματος θα ήταν εφικτή αν η ηγετική ομάδα μπορούσε να αναχθεί στο μέγεθος της χρεοκοπίας για να δει τον εαυτό της ως αμερόληπτος παρατηρητής. Τότε όμως θα έβλεπε μια δυσάρεστη εικόνα, οπότε προτιμά να μην τη δει. Η απόκρυψη, η απόψη και η υποκρισία είναι οι προτιμώμενες στρατηγικές της.

Η ριζική αλλαγή σε παρηκμασμένους οργανισμούς σπάνια έρχεται εκ των ενδόν. Τα κοινωνικά συστήματα έχουν την τάση να αναπαράγουν τον εαυτό τους. Τα ανταγωνιστικά start-ups κομίζουν το καινούργιο. Στο οικοσύστημα του ριζοσπαστικού κέντρου, το ΠΑΣΟΚ ήταν ένα τέτοιο start-up το 1974. Αργονεφθαίει από το 2010. Αναζητείται σήμερα το καινούργιο start-up. Το όραμα παραμένει το ίδιο: η αξιοπερίετη κοινωνία. Το ταξίδι συνεχίζεται.

Ο κ. Χαρίδημος Κ. Τσουκάς είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και Πανεικός.

Ηγεμονικό παρελθόν, αμφίβολο μέλλον



Μιχάλης Σπουρδαλάκης

«Δεν μπορώ να πάω πίσω στο χθες, γιατί ήμουν κάποιος άλλος» Lewis Carroll

Η αποτίμηση της πορείας ενός κόμματος αποτελεί πάντα μια πρόκληση, αφού, όπως παρατηρούσε και ο Γκράμσι, «να γράφει κανείς την ιστορία ενός κόμματος δεν σημαίνει τίποτα λιγότερο από το να γράφει την ιστορία της χώρας από συγκεκριμένη σκοπιά... [και αυτό] προκύπτει από τη σύνθετη απεικόνιση της κοινωνίας και του κράτους στην ολόκληρή τους». Επιπλέον, προϋποθέτει διαδικασίες και κοινότητες κριτικού διαλόγου, που δεν επηρεάζονται από επιλογές και συμφέροντα της συγκυρίας. Παρ' όλο που το τελευταίο, λόγω της ακραίας πολιτικής πόλωσης, απουσιάζει, αξίζει ίσως τον κόπο να θεθύν κάποια ερωτήματα που η προσέγγισή τους θα συμβάλει τόσο στην αποτίμηση της σαρανταχρονης πορείας του ΠΑΣΟΚ όσο και στην προφανή αγωνία για το μέλλον του. Η αποτίμηση της πορείας αλλά

και της προοπτικής του ΠΑΣΟΚ θα πρέπει με ψυχραιμία να συζητήσει τα παρακάτω ερωτήματα: Πώς ένα πολιτικό κίνημα που εισήλθε στη μεταπολιτευτική πολιτική σκηνή με χαρακτηριστική ριζοσπαστική (αν και αναπαύσιμη) ορμή, ώστε οι αντίπαλοί του να το τοποθετούν στην «αριστερά» της Αριστεράς, αναδείχθηκε στο ηγεμονικό κόμμα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας; Ποιο το περικείμενο και τα όρια της αδιαμφισβήτητης συμβολής του σε σημαντικές δημοκρατικές, φιλελεύθερες και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις; Πώς συμβίωσαν στις τάξεις του αναγεννητικές(;) τάσεις και αντιλήψεις; Πώς για δεκαετίες διατηρήθηκαν οι ισορροπίες ανάμεσα στους λεγόμενους εκσυγχρονιστές και στους «παπανδρεϊκούς», όταν αυτοί έβλεπαν τους πρώτους σαν παρείσακτους εχθρούς του γενετικού ριζοσπαστικού προτύπου του κόμματος και εκείνοι με τη σειρά τους αντιμετώπιζαν τους εκσυγχρονιστές τους αντιπάλους ως εμπόδιο στην αναγκαία του

«εκσυγχρονισμού»; Πώς από τις επιλεκτικές και συχνά ανακόλουθες κοινωνικές του αναφορές και πολιτικές πρωτοβουλίες, οδηγήθηκε στην πλήρη κρατικοποίησή του; Πώς, με άλλα λόγια, το ΠΑΣΟΚ μετασχηματίστηκε σε «κρατικοδίατο» κόμμα ή καλύτερα «κόμμα του κράτους»; Γενονός που επιβεβαιώθηκε με δραματικό τρόπο από το πώς αντιμετώπισε την κρίση η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου. Πώς και γιατί φαίνεται να αναδεικνύεται σε έναν εξαιρετικά αποτελεσματικό μηχανισμό του καθεστώτος, σε βαθμό μάλιστα που, πέρα από τους κοινωνικοβουλευτικούς συσχετισμούς, είναι απαραίτητο για το σύστημα διακυβέρνησης;

Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα θα βοηθούσαν να καταλάβουμε το πώς προδιανόμει το μέλλον του εσαεί κυβερνητικού κόμματος. Θα βοηθούσε ίσως να εξηγήσουμε το πώς το ΠΑΣΟΚ των δημοκρατικών, φιλελεύθερων και κοινωνικών «κεκτημένων» συμμετείχε ενεργά σε μια κυβέρνηση που ελάχιστα πίστη δείχνει στις

αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού και του κράτους δικαίου. Θα βοηθούσε επίσης για παράδειγμα να κατανοήσουμε το πώς οι «παπανδρεϊκοί» του λεγόμενου «λαϊκού» ΠΑΣΟΚ πασχίζουν με τους εκσυγχρονιστές τους να απαντήσουν στην κρατική ζωή το πάλι ποτέ κραταιό κόμμα. Θα βοηθούσε ίσως να κατανοήσουμε το παράδοξο: ενώ οι δύο εναπομείναντες πόλοι του ΠΑΣΟΚ παλεύουν για την πολιτική τους επιβίωση, την ίδια στιγμή κατηγορούν τον ΣΥΡΙΖΑ για «πασοκοποίηση»; Κατηγορία διπλής επιδίωξης, αφού εκφράζει είτε την επιθυμία και επιδίωξη για να «μαλακώσει» ο ριζοσπαστισμός στο κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, είτε τη στρατηγική, που προωθεί η νέα συμμαχία νεοφιλελεύθερων και νεοσυντηρητικών, ώστε να διατηρηθεί ο φόβος για τον επερχόμενο «νεοασοκοικό» («εθνολαϊκισμό») του ΣΥΡΙΖΑ. Δυστυχώς τα παραπάνω ερωτήματα είτε παρακάμπνουν είτε προσεγγίζονται με γνώμονα συγκυριακές επιλογές από όσους έχουν

διαχρονικά στηρίξει τις επιλογές του δικομματικού συστήματος διακυβέρνησης, έτσι είτε περιπίπτουν σε αντιφάσεις και υπερβολές είτε – και αυτό είναι ίσως πιο σοβαρό – αποφεύγουν τη συστηματική συζήτηση του ερωτήματος του «πώς φτάσαμε ως εδώ».

Το ριζοσπαστικό κίνημα που ξεκίνησε με μια υπερβολική επιφύλαξη απέναντι στη σοσιαλδημοκρατία, στη συνέχεια συμπορεύθηκε με αυτή και τελικά υιοθέτησε τις δραματικές μεταλλάξεις της

Η αλήθεια για το μέλλον του ΠΑΣΟΚ είναι ωστόσο άλλη. Το ριζοσπαστικό κίνημα που ξεκίνησε με μια αυθαίρετη και υπερβολική επιφύλαξη

απέναντι στη σοσιαλδημοκρατία, στη συνέχεια συμπορεύθηκε με αυτό το ιστορικό ρεύμα της Αριστεράς και τελικά υιοθέτησε τις δραματικές μεταλλάξεις του, όπως αυτές εκφράστηκαν από τα μεγάλα κόμματα της σοσιαλδημοκρατίας. Μεταλλάξεις που χαρακτη-

ρίστηκαν από τη διολίσθησή τους στην ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού και δυστυχώς εσχάτως σε εκείνη του νεοσυντηρητισμού. Υπ' αυτή την έννοια

το ΠΑΣΟΚ ακύρωσε το γενετικό του μοντέλο και το μόνο που έχει απομείνει είναι η ελπίδα συμμετοχής σε κυβερνητικό σχήματα που υλοποιούν δεδομένες νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Αυτή δυστυχώς είναι η πικρή αλήθεια όχι μόνο για το ΠΑΣΟΚ αλλά για όλη τη λεγόμενη Κεντροαριστερά εντός και εκτός συνόρων: το βέθος και η ποιότητα της καπιταλιστικής κρίσης ακυρώνουν τη νομιμοποιητική βάση της στρατηγικής του και συρρικνώνουν την εκλογική του αποτελεσματικότητα, γεγονός που δεν μπορεί να κρυφτεί πίσω από ποτάμια, γέφυρες και ελιές. Ετσι το μέλλον του ΠΑΣΟΚ φαίνεται να είναι συνυφασμένο με την καταφυγή στο αγοραίο κράτος. Είναι το μόνο που απομένει και άλλωστε είναι το μόνο που ξέρει να διαχειρίζεται πολύ καλά, ακόμη και ως μικρομέτοχος μιας κυβερνητικής συμμαχίας με αβέβαιο μέλλον.

Ο κ. Μιχάλης Σπουρδαλάκης είναι καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Το τέλος των μεταπολιτευτικών προσδοκιών



Ιωάννα Λαλιώτου

Η εκλογική νίκη του ΠαΣοΚ το 1981 είναι ένα γεγονός που ποτέ δεν λείπει από τις αφηγήσεις της εφηβικής και μεταεφηβικής ηλικίας των ανθρώπων που σήμερα είναι μεταξύ 40 και 50 χρόνων

Οικονομική και κοινωνική κρίση των τελευταίων πέντε χρόνων έχει προκαλέσει έναν διευρυμένο αναστοχασμό γύρω από την ιστορία και τις κληρονομίες της Μεταπολίτευσης. Είναι σαφές ότι κανείς δεν μπορεί να κατανοήσει την ελληνική ιστορία των τελευταίων 40 ετών χωρίς να λάβει υπόψη τη συμβολή του ΠαΣοΚ στη διαμόρφωση των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δεδομένων της περιόδου. Η ιστορική μελέτη της Μεταπολίτευσης, μέρος της οποίας αποτελεί η ιστορία του ΠαΣοΚ, βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο και οι μέχρι τώρα προσεγγίσεις προέρχονται κυρίως από τον χώρο της πολιτικής επιστήμης και της πολιτικής ιστορίας αναδεικνύοντας συγκεκριμένες μόνο πτυχές του πολιτικού και απομονώνοντας τις πολιτικές διεργασίες από τις παράλληλες κοινωνικές και πολιτισμικές μεταλλάξεις της περιόδου. Η σημερινή συνθήκη της κρίσης τε-

νει να παγιώσει σε μεγάλο βαθμό την κατανόηση της ιστορίας των 40 χρόνων ΠαΣοΚ ως μιας ιστορίας ανόδου και πτώσης, ακμής και παρακμής, ευλογίας και κατάρας, λατρείας και αναθέματος. Η υιοθέτηση αυτών των αφηγηματικών δομών για την ανασύνθεση του ιστορικού παρελθόντος φαίνεται να εκφράζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία κατανοεί συνολικότερα τη μεταπολιτευτική περίοδο. Πρόκειται για αφηγηματικές δομές που ενέχουν ένα ισχυρό στοιχείο προκαθορισμού και τελεολογίας, προ-υποθέτουν δηλαδή ότι η ιστορία αναπόφευκτα θα οδηγούσε στο παρόν που βιώνουμε σήμερα.

Από την άλλη πλευρά, αυτή η ταύτιση της ιστορίας του ΠαΣοΚ με την ιστορία της Μεταπολίτευσης υποδεικνύει την εμπέδωση βαθύτερων και εσωτερικών σχέσεων μεταξύ του φαινομένου – και όχι απλά του κόμματος – ΠαΣοΚ και

του συλλογικού φανταστικού των μεσοαστικών κυρίως στρωμάτων, όπως αυτό συγκροτήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία 40 χρόνια. Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: Ποιες ήταν οι πολιτισμικές και κοινωνικές διεργασίες που κατέστησαν τον πράσινο αντανάκλατο ήλιο κεντρικό σημαινόμενο της μεταπολιτευτικής ιστορίας και επέφεραν έτσι την ταύτιση μεταξύ ΠαΣοΚ και ιστορικής εξέλιξης στο συλλογικό μας φανταστικό; Το ερώτημα θα απαιτούσε σίγουρα τους ιστορικούς που θα ερευνήσουν την περίοδο αυτή στο μέλλον. Κάποιες υποθέσεις μπορούν ωστόσο να διατυπωθούν.

Η μνήμη είναι ένα γόνιμο πεδίο επεξεργασίας τέτοιων υποθέσεων εργασίας. Ας πάρουμε το παράδειγμα της εκλογικής νίκης του ΠαΣοΚ το 1981. Πρόκειται για ένα γεγονός που ποτέ δεν λείπει από τις αφηγήσεις της εφηβικής και μεταεφηβικής ηλικίας των μεταξύ

40 και 50 χρόνων ανθρώπων σήμερα. Οι αναφορές στην ίδρυση και την άνοδο στην εξουσία του ΠαΣοΚ, στην κατάργηση της «σοδιάς» στα σχολεία, στην εκμάθηση των αρχαίων κειμένων από μετάφραση, στη μαζικοποίηση της ανώτερης εκπαίδευσης και τη ραγδαία αύξηση του αριθμού εισακτέων στα ΑΕΙ και ΤΕΙ, στην ίδρυση της ιδιωτικής τηλεόρασης και άλλα παρόμοια αποτελούν σημαντικούς μνημονικούς «τόπους» για τις γενιές που πολιτικοποιήθηκαν και κοινωνικοποιήθηκαν εκείνη την περίοδο. Ανεξαρτήτως πολιτικών πεποιθήσεων, η μνήμη των πρώιμων χρόνων της Μεταπολίτευσης φαίνεται να χαρακτηρίζεται από μια νοσταλγία και αποπνέει μια αίσθηση απελευθέρωσης, διαρραγής του ιστορικού χρόνου και των συνεπειών του, μιας ανατροπής που στο μυαλό των τότε εφήβων και νέων ίσως φάνταζε μεγαλύτερη απ' ό,τι ήταν.



ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: Α. ΑΧΕΙΟΛΟΥ

Σαραντα χρόνια που άλλαξαν την Ελλάδα



Θεόδωρος Πάγκαλος

Σε όλη την Ευρώπη το κυρίαρχο ρεύμα της Αριστεράς ήταν, ιδίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η σοσιαλδημοκρατία. Ακόμα κι εκεί που τα κομμουνιστικά κόμματα είχαν εντυπωσιακά εκλογικά αποτελέσματα και έλεγχαν τοπικές αυτοδιοικήσεις και συνδικαλιστικές οργανώσεις, η σοσιαλδημοκρατία με την ισχυρή παρουσία της στο κέντρο της πολιτικής σκηνής ήταν απαραίτητος παράγοντας για την ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος.

Στην Ελλάδα ανιθέτως, για μια σειρά από λόγους και αιτίες, η σοσιαλδημοκρατία δεν μπορούσε να ριζώσει. Τα σημαντικά λαϊκά σπινθήματα ενός τέτοιου ρεύματος ιδεών, που είχαν συμβάλει καθοριστικά στην ύπαρξη και την παντοδυναμία του ΕΑΜ, δεν έβρισκαν τρόπο πιστευτής εκλογικής έκφρασης. Πότε εκφράζονταν περιθωριακά από φροσιμένους διανοούμενους περιορισμένης απήχησης και τότε αφομοιώνονταν σε ευρύτερα ρεύματα λαϊκίσκου εκδημοκρατισμού, όπως η ΕΠΕΚ.

Όλοι όσοι έχουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο ασχοληθεί με την πολι-

κή γνωρίζουν πόσο δύσκολο είναι να εγκαθιδρυθεί και να αποκτήσει πλειοψηφική δυναμική ένας νέος πολιτικός φορέας.

Αντιθέτως, η ίδρυση νέου κόμματος από κάποια γνωστή προσωπικότητα της δημόσιας ζωής είναι ευκολότερη. Ο Ανδρέας Παπανδρέου συγχώνευσε με επιτυχία με τον λόγο του, την καταγωγή του και το σύνολο των προσωπικών χαρακτηρισμών που διέθετε δύο βαθιές ανάγκες και απαιτήσεις της κοινωνίας μας: από τη μία τον εκδημοκρατισμό και την απελευθέρωση της κίνησης και της πάλης των ιδεών, την κατάργηση των πολιτικών διακρίσεων και των τελευταίων κατάλοιπων της μετεμφυλιακής περιόδου και από την άλλη την εξάλειψη των ανισοτήτων και των αδικιών. Μπόλιασε δηλαδή τον τερπύκο κορμό της Ένωσης Κέντρου και των μεταρρυθμιστικών παραδόσεων της με το γόνιμο και δυνατό μόσχημα των σοσιαλιστικών ιδεών, που οφράναν λόγους παρακμής του αυταρχικού σταλινικού προτύπου που είχε οικοδομηθεί στη Σοβιετική Ένωση και

στην Ανατολική Ευρώπη και υιοθετηθεί τυφλά από τους γραφειοκράτες της ηγεσίας του ΚΚΕ. Ο Ανδρέας Παπανδρέου πίστευε ως το τέλος της ζωής του στη δυνατότητα μιας διαρκούς ειρηνικής επαναστάσεως με δημοκρατικές διαδικασίες και στη δυνατότητα ελεύθερης αμφισβήτησης. Δεν παρίστανε τον οραματιστή. Ήταν παθιασμένα και ορισμένοι θα έλεγαν αφελέως ονειροπόλος.

Λίγοι είναι αυτοί που θα ήθελαν να γυρίσουμε στο παρελθόν και να εφαρμόσουμε μια πολιτική διωγμών και διακρίσεων. Υπάρχουν πολλοί και στον

χώρο του ΠαΣοΚ που «θα γνώριζαν καλύτερα αν ήταν σε θέση να πάρουν αποφάσεις».

Όσοι όμως έζησαν αυτή την περίοδο θυμούνται τη φτώχεια των λαϊκών στρωμάτων, την ανυπαρξία υποδομών και την πλήρη σχεδόν απουσία κοινωνικών υπηρεσιών και αν κάποιος επιμένει είναι εύκολο να φρεσκάσει τη μνήμη τους ανατρέχοντας στον Τύπο και σε άλλα βοηθήματα της εποχής.

Ο μισός πληθυσμός της χώρας, δηλαδή οι γυναίκες, υφίσταντο τεράστιες διακρίσεις, ακόμα και σε ό,τι αφορά την αμοιβή μισθοσής εργασίας. Η επαρχία βρισκόταν από κάθε άποψη σε άλλη ήπειρο. Παιδεία και Υγεία, στοιχειώδεις απαιτήσεις του πολίτη σε μια προηγμένη ευρωπαϊκή χώρα, ήταν απόλυτα ιδιωτικές και η «φιλανθρωπία»(!) εκάλυπτε όπου και όταν μπορούσε τις ανάγκες των περιθωρίων.

Δεν ξέρω αν υπάρχουν πρόσωπα και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα που θα μπορούσαν αυτό το κολο-

Η εγκαθίδρυση της αριστεράς στην Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα νέο πολιτικό σύστημα.

Το ΠαΣοΚ συνδέθηκε στο θυμικό επίπεδο με έναν δυναμικό ορίζοντα προσδοκιών που συχνά σήμερα αναπολούμε και επενδύθηκε με επιθυμίες, φόβους, φοβίες και ελπίδες που συχνά υπερβάναν το πολιτικό πλαίσιο και τις δυνατότητες του κοιμηματού μηχανισμού και θεαυτού. Η περίοδος των τελευταίων 40 χρόνων χαρακτηρίστηκε από τεκτονικούς μετασχηματισμούς των κοινωνικών δομών και των πολιτισμικών πλαισίων αναφοράς όπως η απο-περιθωριοποίηση μεγάλου τμήματος του κόσμου της Αριστεράς, η χειραφέτηση και η προκοπή των μικροαστικών και νεόκοπων μεσοαστικών στρωμάτων, η ανάπτυξη νέων ιδεών μαζικής κουλτούρας και νέων πρακτικών πολιτισμικής παραγωγής και κατανάλωσης, η μαζικοποίηση της ανώτερης εκπαίδευσης και κυρίως η επιτάχυνση της ανόδου της κινητικότητας μεγάλων τμημάτων

κοιμηματού μηχανισμού και οι πρακτικές διεκδίκησης και διατήρησης της εξουσίας προαναγγέλλαν και υπέρησαν σε έναν βαθμό το όραμα της διαρκούς ανόδου της κινητικότητας των μεσοαστικών στρωμάτων: πελατειακές σχέσεις, λαϊκισμός, κομματικά προνόμια, «ανώδυνες» και εν πολλοίς επιφανειακές μορφές εκσυγχρονισμού. Κυρίως όμως συνέβη και το αντίστροφο. Δηλαδή, το ΠαΣοΚ διαμόρφωσε ένα πολιτικό λεξιλόγιο που αφομοίωσε στοιχεία του αναδυόμενου ορίζοντα προσδοκιών της Μεταπολίτευσης, για να χρησιμοποιήσουμε έναν αδόκιμο όρο του σύγχρονου διδακτικού λεξιλογίου, το ΠαΣοΚ «χάκαρε» την ελπίδα, ηγεμονεύοντας έτσι ένα συλλογικό φανταστικό το οποίο εν πολλοίς το κόμμα δεν κατάφερε ή δεν θέλησε να διαπαιδαγωγήσει και να προσανατολίσει προς δημιουργικότερες προοπτικές.

Το ανάθεμα που εισπράττει ο συγκεκριμένος πολιτικός χώρος σήμερα και που συνήθως ερμηνεύεται με βάση τη συμμετοχή του στη λεγόμενη καταστροφή της μεσοαστικής τάξης στις συνθήκες της κρίσης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και σε αυτές τις αδυναμίες. Η ιδιότητα σχέση μεταξύ ΠαΣοΚ και μεταπολιτευτικής προσδοκίας συνοδεύτηκε από την αδυναμία σύλληψης μιας διάδοξης κατάστασης και από την απουσία μιας πολιτικής πρωτοπορίας που θα μπορούσε να μετατρέψει την ελπίδα σε σύγχρονο μεταρρυθμιστικό πολιτικό πρόταγμα.

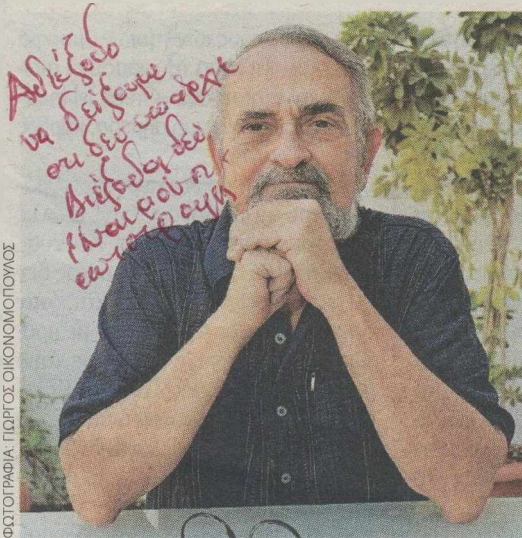
Αυτή όμως η έλλειψη πολιτικού οράματος δεν χαρακτηρίζει και το σύνολο του πολιτικού σκηνικού σήμερα; Πώς μπορεί να συγκροτηθεί μια πρόταση για το μέλλον όταν ο πολιτικός λόγος φαίνεται εγκλωβισμένος μεταξύ δύο συντηρητικών κατά βάθος αφηγημάτων, δηλαδή του «εγκλήματος» και της τιμωρίας, όπως αυτό το αφήγημα εκφράζεται από τις κυβερνητικές δυνάμεις, και της «επιστροφής στη χαμένη Εδέμ», όπως αυτή ορίζεται από τους διεκδικητές της εξουσίας; Τι θα μπορούσε να αποτελέσει, δηλαδή, σήμερα το «ΠαΣοΚ» του μέλλοντος μας;

Η κυρία Ιωάννα Λαλιώτου είναι επίκουρη καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Ο Ανδρέας παρέμεινε ένα αίνιγμα ακόμη και για τον ίδιο

Ο ιστορικός Σπύρος Δραΐνας μιλά για τον ηγέτη του ΠαΣοΚ καθώς ετοιμάζει τους δύο επόμενους τόμους της βιογραφίας του

Συνέντευξη Γρηγόρης Μπέκος



ΣΠΥΡΟΣ ΔΡΑΪΝΑΣ
Ανδρέας Παπανδρέου
Η γέννηση ενός πολιτικού αντάρτη
Εκδόσεις Ψυχρονός,
σελ. 504,
τιμή 19,90 ευρώ



«Ο Ανδρέας Παπανδρέου εκσυγχρόνισε και εκδημοκράτισε ένα κράτος που πέρασε μοιραία από τις προσωπικού χαρακτήρα εκδουλεύσεις στις συλλογικού χαρακτήρα πολιτικές συναλλαγές».

Δεν είναι λίγες οι φορές, όσοι επι-καλούνται ακόμη και σήμερα τα συνθήματα του για την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ (που ήταν «το ίδιο συγγενικό») για να παραπέμψουν σε κάποιον αντιδυτικισμό εθνικιστικού χαρακτήρα που ευδοκίμει ακόμη και σήμερα. «Η πρώτη προεκλογική ομιλία του Ανδρέα το 1964 ήταν βασισμένη στον εναγκαλισμό της Ευρώπης, μίλησε τότε στην Πάτρα για την αναγκαιότητα εκδημοκρατισμού των θεσμών και εκσυγχρονισμού της οικονομίας. Ο Ανδρέας όμως υπεραποτίσθηκε με μαχητικά τα εθνικά συμφέροντα στην Ευρώπη, αυτό όμως ενοχλεί» τόνισε. Λαϊκιστής ήταν; «Δεν καταλαβαίνω τι εννοούν αυτοί που του το χρεώνουν. Η ταύτιση του με τον λαό ήταν αληθινή και ο λαός εκφράστηκε μέσα στα πράγματα και εκμετα-

θλιψη αλλά κατάφερε να συνέλθει πλήρως, κάτι που συνδεόταν, νομίζω, με την προσωπική ανάληψη της εξουσίας. Είναι αυτό που λέει ο Χάντεγκερ για τον διαταγμό μπροστά στο πεπρωμένο. Ο Ανδρέας παρέμεινε ένα αίνιγμα ακόμη και για τον ίδιο τον εαυτό», όχι μόνο γι' αυτούς που τον λάτρεψαν ή γι' αυτούς που τον μίσαν. Ο Σπύρος Δραΐνας συζητήσε με «Το Βήμα» διάφορες απόψεις που εντάθηκαν την περίοδο της κρίσης, όπως το ότι «Ο Ανδρέας Παπανδρέου κατέστρεψε την Ελλάδα». Επιχειρείται, από διαφορετικές πλευρές, μια προσπάθεια να ακρωθεί συνολικά «ο δημιουργός αυτού που λέμε Κεντροαριστερά στην Ελλάδα» και το έργο του, «αναζητούν πολλοί αποδιοπομπαίο τράγο» εκτίμησε ο ίδιος. «Είναι, βέβαια, εντυπωσιακό ότι μεταξύ των σημερινών επικριτών του υπάρχουν και άνθρωποι που ενοήθηκαν από την πολιτική του. Αναφέρονται σε όσους βρέθηκαν μέσα στα πράγματα και εκμετα-

λεύθηκαν τον κομματικό μηχανισμό για να βγούνε στον αφρό» συμπλήρωσε.

Δηλαδή, τον ρωτήσαμε, αυτοί που ασκούν σήμερα κριτική στην πολιτική του υπέρμετρου δανεισμού είναι όλοι προκατειλημμένοι; «Είναι αυτό που λέει και ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης για την «πολιτική των ελλειμμάτων», καταλαβαίνω τι εννοείτε. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι αυτή η πολιτική, το κενιστικό μοντέλο αν προτιμάτε, εθεωρείτο εκείνη την εποχή βασικός μοχλός για τη ζήτηση και την ανάπτυξη. Το πρόβλημα στην Ελλάδα, κάτι που συνειδητοποιήσε ο Ανδρέας το 1987, μετά και τη στροφή του προς τη λιτότητα, είναι ότι αφήνοντας τους μισθούς των καταναλωτών ενισχύονταν κυρίως τα εισαγόμενα προϊόντα, κάτι που επιβάρυνε στη συνέχεια το ισοζύγιο πληρωμών. Η βιομηχανική βάση της χώρας, με άλλα λόγια, δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις αυτής της ανερχόμενης μεσαίας τάξης που ήθελε όλα τα ωραία αγαθά της Δύσης» επισήμανε ο Σπύρος Δραΐνας υπογραμμίζοντας ότι ένας άνθρωπος, όσο χαρισματικός κι αν είναι, πρέπει να κρίνεται και με τα μέτρα της εποχής του. Το 1987 πιο συγκεκριμένα είναι «έτος ορόσημο» όπως προκύπτει από την έρευνά του. «Ο Ανδρέας άρχισε να καταλαβαίνει ότι δεν μπορούσε να προχωρήσει στις ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις που επεξεργαζόταν. Από διάφορες μαρτυρίες προκύπτει ότι ο ίδιος είχε χάσει από τότε το ενδιαφέρον του για την πολιτική δημιουργία, είχε χάσει την πίστη του».

Ο Ανδρέας Παπανδρέου ταυτίζεται, ακόμη και σήμερα, από πολλούς με το «πελατειακό κράτος». Ο Σπύρος Δραΐνας βλέπει τα πράγματα διαφορετικά. «Οι πελατειακές σχέσεις στην Ελλάδα έχουν βαθύτερες ρίζες. Δηλαδή ο Ανδρέας δημιουργούσε το πελατειακό κράτος; Το μετεμφυλιακό κράτος δεν ήταν πελατειακό; Δεν υπήρχε πριν παράδοση έντονου κρατισμού στην Ελλάδα; Ο γέρος Καραμανλής, με τον οποίο ο Ανδρέας είχε αναπτύξει μια σχέση δημοκρατικής αντιπαλότητας, πώς την ανασυνκρότησε τη χώρα;» διερωτήθηκε.

Μήπως, όμως, ο Ανδρέας Παπανδρέου διόγκωσε όλα τα προαναφερθέντα; «Θα το πω αλλιώς: εκσυγχρόνισε και εκδημοκράτισε ένα κράτος που πέρασε μοιραία από τις προσωπικού χαρακτήρα εκδουλεύσεις στις συλλογικού χαρακτήρα πολιτικές συναλλαγές». Δεν είναι λίγες οι φορές, όσοι επι-καλούνται ακόμη και σήμερα τα συνθήματα του για την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ (που ήταν «το ίδιο συγγενικό») για να παραπέμψουν σε κάποιον αντιδυτικισμό εθνικιστικού χαρακτήρα που ευδοκίμει ακόμη και σήμερα. «Η πρώτη προεκλογική ομιλία του Ανδρέα το 1964 ήταν βασισμένη στον εναγκαλισμό της Ευρώπης, μίλησε τότε στην Πάτρα για την αναγκαιότητα εκδημοκρατισμού των θεσμών και εκσυγχρονισμού της οικονομίας. Ο Ανδρέας όμως υπεραποτίσθηκε με μαχητικά τα εθνικά συμφέροντα στην Ευρώπη, αυτό όμως ενοχλεί» τόνισε. Λαϊκιστής ήταν; «Δεν καταλαβαίνω τι εννοούν αυτοί που του το χρεώνουν. Η ταύτιση του με τον λαό ήταν αληθινή και ο λαός εκφράστηκε μέσα στα πράγματα και εκμετα-

Ο κ. Θεόδωρος Πάγκαλος είναι πρώην υπουργός.